РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V. ЖОВКВА. БЕРЕЗЕНЬ 1937 РОКУ ЧИСЛО 3 (51).

До всіх Читачів і Прихильників »Рідної Мови« та »Нашої Культури«.

Щоденне життя скрізь показує нам, що багато української інтелігенції має невелику українознавчу підготовку. Не мавши відповідної своєї школи, така інтелігенція цікавиться головно своїм фахом, а українознавство знає дуже поверхово. Таке мале й неглибоке знання допроваджує всіх і до поверховости розуміння своїх національних обов'язків, і до творення „померлих душечок" найрізніших ґатунків. Скрізь бачимо хворобливу неохоту братися до читання поважніших видань, і навпаки — заохоту до видань „легенького" змісту.

Щоб допомогти нашій інтелігенції в такім ненормальнім стані й дати їй до рук поважну наукову, але популярну духову поживу, заложили ми два наукові місячники: „Рідну Мову" в 1933-м році, і „Нашу Культуру" в році 1935-м, обидва по зовсім приступній для широких мас ціні: „Рідна Мова" 6 зл., „Наша Культура" 12 зл. річно.

Обидва журнали віддано служать своєму громадянству для поглиблення його знання з українознавства. „Рідна Мова" сіє знання найпершої підвалини нації — рідної мови й працює для утворення соборної літературної мови, а „Наша Культура" висвітлює зміст нашої культури й подає українознавчий матеріял зо всіх ділянок нашого духового життя. Обидва місячники подають здоровий духовий матеріял, конче потрібний для нормального зросту нації.

Обидва ці журнали об'єднали коло себе дуже велике число наших наукових і культурних працівників, людей найрізніших політичних угруповань, а це показує, що ці місячники справді стали понадпартійним всеукраїнським надбанням, що вони цілком віддалися на службу творення української культури всіма силами нації.

Та на жаль, обидва місячники борються з великою матеріяльною скрутою, яка їм не по силах і не дає можливости нормально працювати. Ще держаться ці журнали тільки тому, що всю тяжку працю коло них робить о д н а о с о б а, — їх редактор і видавець. Для української культури була б безумовно помітна втрата, якби ці журнали були змушені п р и п и н и т и с в о є і с н у в а н н я!...

П'ятий рік боремось ми з найрізнішими тяжкими перепонами (байдужість культурно-освітніх установ до нашої праці, злісна й неперебірлива агітація при мовчанні громадянства й т. ін.), що не дають нам змоги нормально працювати... І ось — на п'ятий рік своєї праці — ми з м у ш е н і звернутися до громадянства з оцим закликом, говорячи правду в очі...

Ось через це звертаємося до Вас усіх з гарячим закликом допомогти „Рідній

Мові“ та „Нашій Культурі“ ліпше виконувати свої завдання, а це може статися тільки тоді, коли збільшиться число передплатників цих видань. Тому закликаємо Вас усіх:

1. Нехай кожний, кому справді дорогий розвиток української культури та рідної мови, негайно стане передплатником цих журналів.

2. Нехай кожний Читач та Прихильник цих журналів зараз таки попильнує приєднати для „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ бодай одного нового передплатника. Не занедбайте цього заклику, й конче це виконайте. Переконайте своїх знайомих, що ніяк не можна відмовлятися від передплати своєю нефаховістю, бо це ж журнали всенаціональної культури. Списки осіб із зазначенням, кого саме вони приєднали, будуть друкуватися в „Рідній Мові“.

3. Нехай кожний Передплатник „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ негайно поплатить цим журналам свої залеглості, — а вони занадто великі.

4. Нехай кожний, хто прочитає цей наш заклик, пришле Редакції „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ список осіб, що хотять чи можуть стати передплатниками цих журналів.

5. Звертаємося до всіх наших культурно-освітніх і громадських установ реально допомогти нам, бодай як своїй філії, — ми ж бо служимо Вашим завданням. Сердечно просимо Вас закликати всіх своїх членів до передплати.

6. Усі Редакції періодичних і неперіодичних видань найсердечніше просимо допомогти нам уміщенням цього заклику чи відповідної статті та нашого оголошення в Ваших виданнях. „Рідна Мова“ насамперед служить усім нашим робітникам пера, — і це їх святий обов'язок реально допомогти їй!

Віримо, що цей наш заклик знайде свій правдивий відгук серед наших Читачів та Прихильників, і взагалі серед усіх, до кого звертаємось.

Варшава, ul. Stalowa 25 m. 10. Редакція „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“.

Складня української мови.

Основні члени речення.

3. Присудок.

Ми вже вище окреслили, що підмет (суб'єкт) — це сам діяч або носій дії, а присудок (предикат) — це вияв енергії підмета, сама дія його, цебто дієва його прикмета. Дієлово є ознака діяльности субстанції (предмета), а тому присудок, як вияв цієї діяльности, зазначається завжди дієсловом самим чи в сполученні з іменем. Коли я говорю: *Брат читає*, то тут присудок *читає* є дієва ознака підмета, а сам підмет для *читає* — втілення його особи (хто читає? — *Брат*).

Речення, як я вище вияснював, передаючи нашу закінчену думку, конче мусить зафіксувати її в часі, беручи за пункт порівняння хвилю говорення; без закріплення думки до певного часу вона не буде закінчена, а її словесний вислів-речення не буде нормальне речення. Оце важливе завдання — прикріплення нашої думки до ясно окресленого часу — й виконує присудок.

Докладне й достотне окреслення присудка — зрештою, як і інших членів речення — надзвичайно тяжке вже хоча б через дуже широке значення його й найрізнішу форму. Як звичайно, в граматиці маємо частіш окреслення логічні чи психологічні, бо дати окреслення чисто граматичне дуже трудно, а може й неможливо, як твердить В. Зіньківський (Къ вопросу о функціи сказуемаго 22, 56-57), чому й Потебня давав окреслення тільки психологічні. Нашу форму можна так окреслити: Присудок — це основний член речення, що визначає часову або часово-якісну ознаку підмета. Часова ознака передається через дієслово, часово-якісна — через сполучення допомічного дієслова з іменем. До присудка звичайно можна поставити традиційні питання: *що робить підмет, що з ним робиться, який він?*[1]

[1] Але пор. замітку Пешковського: „Нам смешна школьная формула: „Что сделал — умер“ (Русский синтаксис в научном освещении, 1928, ст. 89).

Як і підмет, присудок самостійно не існує, — він мислиться тільки в з'єднанні з підметом, як присудок підмета, доповнюючи його значення, — показуючи його дію чи стан. Головна роля присудка в реченні — зазначати час дії чи стану підмета, цебто дієвої особи речення, чому присудок найчастіш висловлюється дієсловом; коли ж присудок висловлюється іншою частиною мови, то в нім конечна т. зв. зв'язка (дієслово) для зазначення часу, бо ця інша частина часового характеру не має.

Природу присудка й його ролю в реченні перший у нас глибоко вияснив Ол. Потебня в своїй знаменитій трьохтомовій праці: „Изъ записокъ по русской грамматикѣ"; його думки продовжив і поглибив Д. Овсянико-Куликовський у різних своїх працях, а особливо в „Синтактическія наблюденія" та в „Очерки науки о языкѣ" 1898-1899 р. Дуже глибокий аналіз природи присудка дав Ол. Шахматов у своїм посмертнім „Синтаксисі" 1925 р. По цих основних працях головні питання слов'янського присудка стали значно ясніші.

Як твердить Потебня, а особливо Овсянико-Куликовський, кожна наша думка, коли тільки вона свідомо виявлена, конче має в собі певну наявну присудковість (предикативність), цебто дієслівність; ми цю присудковість ясно відчуваємо в реченні, і то відчуваємо часто понад усі інші члени речення, бо ми її найпершу сприймаємо. Це чуття присудковости в реченні, як об'яв психологічний, виходить поза межі граматики.

На думку Потебні, історія речення показує, що з бігом віків дієслівна чи присудкова частина речення набирає все більшої й більшої сили, тоді як частина йменна потроху губиться. А це вказує на певне панування в реченні присудка. Панівна сила присудка в реченні завжди виразна в нім, чому Потебня навіть твердив („Изъ записокъ" 77-78), що речення неможливе без дієслова, бо воно складає мінімум речення. Взагалі, з бігом віків сильно збільшується протилежність між іменем, що панувало вдавнину, й дієсловом (II 534), бо змінився навіть людський світогляд: первісну субстанціональність думання замінює далі прояв сили, енергії (іменник — дієслово).

Глибше вивчення історії речення й його присудка трохи зменшило й виправило ці твердження Потебні й Овсянико-Куликовського (напр. у працях Богородицького[1], Шахматова й ін.), але не відкинуло їх.

Німецькі вчені, напр. Гумбольдт і інші, твердили, що центр речення — це дієслово, що присудок панує в реченні. У нас ці твердження глибоко вияснив Потебня, його піддержували Фортунатов, Овсянико-Куликовський, Будде, Пєшковський і ін. Навпаки, Шахматов не визнає такого панівного значення присудка, — панівним членом він уважає підмета.

Як я вже підкреслював у розділі про підмета, ці протилежні погляди на те саме питання повстають із різниці точок зору на природу основних членів речення: з погляду історичного розвою речення дуже важливий присудок; навпаки, з погляду сучасної психології мови — підмет. Обидва ж ці члени — основні члени речення, як я їх зву. Але ставши на граматично-формальний погляд, мусимо признати рацію за Шахматовим, що присудок — залежний від підмета член (2. 26. 31. 258 і ін.); ця залежність виявляється головно в тому, що своєю формою присудок звичайно уподібнюється підметові,[2] тоді як цей останній, як стала субстанція, завжди незмінний: назовний відмінок. Щоб виконувати головне своє завдання — зазначати часовий стосунок для підмета, — присудок мусить показати зміну й рух, а тому він і висловлюється різними формами змінних частин мови: дієсловом, прикметником, іменником і т. ін. Друга ознака залежности присудка від підмета, — присудок звичайно займає місце постпозиційне, цебто ставиться по підметі, уступаючи йому головне місце в реченні. Можна, нарешті, вказати ще й інтонаційну залежність присудка від підмета,

[1] Пор. „Общій курсъ русскаго языка" 1913 р. ст. 308.

[2] Про залежність присудка говорить і Є. Будде в „РФВ" 1910 р. кн. 3-4 ст. 27, т. 44, але він за головного члена вважає присудка.

хоч і не таку виразну, але все ж таки інтонація надає слову присудковости.

З найдавнішого часу присудок у нашій мові має дві формі: 1. Присудок простий і 2. Присудок складений.

Простим присудком звемо такий, що висловлений самим дієсловом: Б'ють пороги, місяць сходить, — тут *б'ють* і *сходить* — присудки прості. Простий присудок — душа речення, надає йому жвавости й сили й виразно зазначує час діяльности підмета. Існує він у нашім реченні ще від початків мови, а з бігом віків — як показує Потебня — збільшується в реченні й набуває виразнішої сили. Сила його часом така велика, що він сам може творити закінчене речення, напр.: Смеркає і т. ін. (див. про це далі). Висловлюється цей присудок всіма особовими формами дієслова. Напр. у Шевченка: Смійся, лютий враже, та не дуже, бо все гине, слава — не поляже, не поляже, а розкаже, що діялось в світі 45, — тут присудки всіх трьох часів, а також способу наказового.

Наказовий спосіб у присудку в нашій мові вживається вільно, найчастіш — друга особа однини; визначає приказ або побажання, а сам підмет часом сильно наближується до оклику, напр.: Пропадай моя голова, Іди ти до біса, Чортяка тебе бери, Пропади ти і т. ін.

Часом бувають такі випадки, що підмет збірний чи множинний розкладається на свої частини, через що додаються присудки до цих частин, а головний підмет зістається без присудка. У Квітки: Нікого по хатах не зосталось: дітвора, которе біжить, которого на руках несуть.[1]

Присудок, висловлений т. зв. зложеною формою дієслова, напр. передминулим часом: був написав, була впала і т. ін., приймаємо за присудок простий, бо він і в уяві нашій одночленний.

Ще на одну дуже важливу природу присудка зверну тут увагу. Присудок має надзвичайно тісний зв'язок із атрибутом (поясненням прикметниковим), а тому всі атрибутивні форми: прикметник, дієприкметник, іменник, числівник, займенник, коли тільки ми надаємо цій формі часового характеру (якого вони самі не мають), конче стають за присудки: форми атрибутивні (займають місце перед підметом): зелений ліс, мій дім, батькова хата, доброго серця людина і т. ін.; ці ж форми стають за присудки й займають місце по підметі: ліс зелений, дім мій, хата батькова, людина доброго серця і т. ін. Іменниковий чи прикметниковий присудок — це назва пасивної ознаки підмета, і як така, вона дуже близька до атрибута підмета. З цього погляду в реченнях типу *Зелений ліс батьків* можна вбачати ніби два присудки: *Ліс зелений і батьків*. Цікаво, що назовний відмінок іменника, бувши присудком, набуває собі деякого прикметникового зафарбування, пор.: Брат бідняк (= бідний). Це приводить нас до другої, не дієслівної групи присудків, але групи дуже поширеної в нашій мові. Заміняти атрибутивні стосунки на предикативні сильно допомагає й відповідна інтонація.

Друга форма присудка — це присудок складений. Зветься він так, бо складається із двох слів чи частин: з дієслова й імени, напр.: *Вода була каламутна*, тут до підмета *вода* маємо складеного двочленного присудка: *була* (дієслово) й *каламутна* (прикметник). Треба пам'ятати, що тільки обидві частині разом творять повного присудка, а одна з них повним присудком бути не може. Дієслово складеного присудка зветься зв'язкою (copula) або помічним дієсловом, а ймення — присудковим додатком.

Помічне дієслово чи зв'язка в'яже присудкове ім'я з підметом і надає йому часового характеру, цебто присудковости, — це найголовніше її завдання; без цієї зв'язки саме ім'я — не присудок, чому — стисло беручи справу — й не можна говорити про присудок прикметниковий, іменниковий і т. ін, — іменник, прикметник і ін. можуть бути тільки присудковим додатком, цебто складеного присудка, але не самим присудком; тільки одієслівлені зв'язкою, цебто маючи часову ознаку, стають вони разом із ним за повного присудка.

[1] А. Потебня: Изъ записокъ 203.

Присудкова зв'язка (copula) висловлюється в сучасній українській мові найрізнішими дієсловами; на жаль, нема змоги достотно окреслити, які саме це дієслова. Кидається в вічі, що вони більш абстрактні, як інші, але не брак між ними й дієслів із значенням конкретним. Найперше сюди належать форми дієслова *бути*, бо це найчастіша зв'язка підмета з іменем (але коли вона висловлена часом теперішнім, то звичайно опускається); крім того, допомічними дієсловами бувають: стати, статися, являтися, уявляти, зробитися, звати, зватися, виявитися, опинитися, вважатися, вирости, здаватися і т. ін., а то й такі, як: стояти, лежати, сісти і т. ін. Дієслівна конкретність цих зв'язок, як бачимо, різна, але все таки можна підмітити деяку близьку спільність їхнього значення. Історія показує, що спочатку ці дієслова мали зовсім конкретне значення, але з бігом часу воно все ослаблювалося, аж поки в деяких із них не стало зовсім формальним, напр. це бачимо в дієслові *бути*, що перейшло у чисту зв'язку з абстрактним значенням. Таких зв'язок слов'янські мови знають дуже багато, хоч якоїсь формальної зв'язки у нас не повстало.

Зв'язки ці влучно звуться „допомічні" дієслова, бо сама назва добре показує їхнє головне завдання: вони допомагають злучувати підмет із присудковим ім'ям ув одне речення. Зв'язки ці повстали з двоприсудковости речень (Шахматов 169), — іменна частина присудка з часом набувала певної сили, чому дієслово при ньому мусіло губити свою силу й наближуватися до формальної зв'язки, — зазначки часу для ймення.

Найчастіш зв'язкою бувають у нас різні форми від *бути*. Дієслово це вдавнину було зовсім конкретне (*бути* — це рости, *єсть* — дихати, жити), визначаючи існування, буття, але пізніш це значення ослаблювалось, аж у кінці *бути* стало просто зв'язкою, з зовсім абстрактним значенням. Правда, конкретне його значення („існувати") в деяких випадках зосталося ще й тепер, напр.: Я був у місті, гроші в мене є й т. ін., — тут *був*, *є* — прості дієслівні присудки, а в реченні: *я був хворий* слово *був* тільки зв'язка, що творить з *я* й *хворий* закінчене речення.

Потебня й Овсянико-Куликовський подали глибокий аналіз розвою зв'язки в слов'янських мовах, а особливо в мовах російській та українській. За цією наукою, вдавнину панували головно складені присудки, а в них зв'язкою були дієслова зовсім конкретного значення. Ще в давніх наших пам'ятках XI-XIV віків повно прикладів, де бачимо зв'язкою при дієприкметнику зовсім конкретні дієслова, напр.: Лавр. Літ. 286: Преставися Мстиславъ и сѣдѣ по немъ братъ єго Ярополкъ княжа Кыєвѣ (зв'язка: *сѣдѣ* при *княжа*), цебто дослівно: Умер Мстислав, і сів по ньому його брат Ярополк княжучий, по-сучасному: Умер Мстислав, і сів по ньому його брат Ярополк, княжучи в Києві, або: князем у Київі. Подібних прикладів у старих пам'ятках так багато, що мусимо ствердити, що вдавнину сам тип думання був інший, далекий від сучасного; в цім думанні зв'язка мала надзвичайно велике значення.

Дальший розвиток речення, особливо з XV-го віку, пішов тією дорогою, що в мові нашій помалу губилися дієприкметники, змінюючись на дієприслівники. Давні дієслова-зв'язки стали помітно губити свою конкретність, набуваючи собі абстрактного значення, і саме число цих зв'язок дуже змаліло. Замість панівної форми в реченні: зв'язка + дієприкметник повстає нова форма, вже без складеного присудка, — з присудком простим, бо в реченні запанувало дієслово. Зв'язки втратили своє колишнє конкретне значення, та й мова помітно оминає їх, а в часі теперішнім і зовсім опускає. Так відбулася одна з найбільших змін в будові слов'янського, особливо східньослов'янського, в тім і нашого речення.

Дуже глибокі вияснення про природу зв'язки й складеного присудка подав Шахматов, доповнюючи й трохи змінюючи науку Потебні. Особливо цікаві його вияснення про зв'язку *єсть, суть* (Синтаксис, 167-168; Шахматов схилявся признавати зв'язку за окремий член речення, пор. ст. 29). І справді, факти

дають нам повну змогу твердити, що в індоевропейській прамові спервовіку поруч із реченнями зв'язковими існували речення беззв'язкові, — зв'язкові визначали час, беззв'язкові показували позачасовий характер речення, пор. лат.: Omnia praeclara rara. Взагалі в стародавніх сентенціях зв'язки часто нема. Доведено, що в давнішій грецькій мові, а також у мові давньоіндійській панував тип беззв'язкових речень у порівнянні з реченнями зв'язковими; напр. у мові Гомера речення з ἐστί так само часті, як і речення без ἐστί (Шахм. І 168). В більшості індоевропейських мов це чергування зв'язкових і беззв'язкових речень допровадило до того, що в них запанував тип речень зв'язкових.

До цього додам іще, що, напр., мова давньо-еврейська зовсім не знає зв'язки, — в ній йменння може мати збільшену присудковість і стати за присудка. Напр. Пс. 16²: אֲדֹנָי אַתָּה Adonaj attah, що давньослов'янський переклад віддає: Господь мой еси ты, наше сучасне: „Ти Бог". Будовою свого речення давньоеврейська мова дуже близька до мов індо-европейських, чому ця її риса — беззв'язковість іменного присудка — дуже проречиста, на жаль тільки, не брана в нас на увагу.

Трохи не така була доля речення слов'янського. В праслов'янській мові були речення зв'язкові й беззв'язкові, але з бігом віків речення беззв'язкові сильно збільшилися. Цікаво, що вже в найдавніших пам'ятках слов'янських і українських знаходимо речення беззв'язкові там, де чекали б зв'язки (Потебня І-ІІ 424, думав ніби це за впливом мови грецької), напр. в Євангеліях XI в.: Блажени нищии дух҄ъмь; в Слові о полку Ігоревім: Страны ради, гради весели, мои (комони) готови, Пути им вѣдоми і т. ін., — скрізь без *суть*. Зо всього цього виходить, що наші беззв'язкові речення відносяться до глибокої давнини, а тому не можна думати, що всі вони повстали з форм конче зв'язкових. Звичайно, коли *бути* визначало реальне існування, то воно опускатися не могло, як і в мові сучасній,

В живій українській мові по східних говорах зв'язка *є*, *еси*, *суть*, цебто в часі теперішнім, зникла зовсім. Це зникнення зв'язки, як і в інших мовах, можна пояснити загальним намаганням мови ощаджувати свою енергію й час; звичайно зв'язка легко опускається скрізь, де це не викликає непорозуміння в значенні. Але зв'язка ще часта й звичайна в говорах західньоукраїнських, як і в мові польській, сербській, почасти чеській (цікаво, що північноросійська жива мова частенько знає ще цю зв'язку також тоді, як літературна російська мова зовсім її не знає). При 3-ій особі зв'язка *есть* опускалася віддавна дуже часто й потягла за собою й інші особи. В східньоукраїнській мові, а також у мові літературній, опущення зв'язки в часі теперішнім стало правилом; і навпаки, — коли зв'язки нема, то цілий вираз приймаємо за час теперішній. В часі минулім та будучім зв'язка від *бути* ніколи не опускається.

В українській літературній мові панує тепер тільки форма *є*, архаїчне *есть* уважається за говіркову. При тім форми *є* в українській літературній мові тепер уживається для всіх осіб однини й множини.

Дієслово *є*, коли служить у реченні зв'язкою при складенім присудку, в літературній мові завжди опускається: батько добрий, сестра мила (а не: батько *є* добрий). Тільки коли само *є* вживається (в значенні „знаходиться", „має") як самостійний простий присудок, тоді його не опускаємо: в мене *є* (а не *суть*) цікаві книжки. М. Рильський: Пан Тадеуш: В гербі у вашому є хрести 107. Колесник: Боротьба: База є, треба її намацати 21, Передумови до цього в країні є 21.

Форми *суть* літературна українська мова вже зовсім не вживає: Вони мої свідки (а не: вони *суть* мої свідки).

Присудкова зв'язка *є* вдавнину мала конкретне значення „існувати", а тому часто й не опускалася; тепер такого значення вона немає, а тому й зайва в нашій мові.

Треба завважити, що мова польська зберегла собі це *є* чи *суть*, і постійно, за незначними винятками, їх уживає,

напр.: *Która jest matka moja, i którzy są bracia moi?* (по-українському це буде: Хто мати моя і хто брати мої).

В літературній мові Галичини, як і взагалі по всіх західніх наших говорах, дуже часто ще вживають цього архаїчного *є* та *суть*, напр.: Я вже *є* дома Мак. Яр. 324. Король *є* гордий Щур. Рол. 2. Я *єсмь* парохом „Діло" N 9903. *Є* похожий він на худобину Фр. З в. 88. Оба вже *суть* в згоді Чайк. Од. 44. У мене ще *суть* діти Чайк. Мал. 11. У Чайк. Відд. 30 дінець говорить: „У мене здєсь земляки *суть*", — ні, дінець слова *суть* давно вже не вживає. Такий спосіб уживати цих архаїчних *є* та *суть*, звичайно, підтримується в західньоукраїнських говорах також до певної міри й польським впливом.

Ось трохи прикладів із літературної мови, де *є* та *суть* зовсім опущені: Навколо темнота тяжка, Л. Укр. Для чого не милі братам наші щирі жадання? М. Стар. Чому уста твої німі? Фр. Дуже недобре діло брехати, Квітка. У Шевченка: У всякого своя доля; Така твоя воля, таке її щастя, така її доля 3, Вона молоденька 2, Щаслива голубка 2. Л. Українка: Лісова пісня: То дядько Лев, а він нам приятель 14.

Именна частина складеного присудка висловлюється всіма формами йменя: іменником і прикметником найчастіш, дієприкметником переємним (пасивним), числівником, займенником й дієйменником — рідше. Присудкове йменя конче погоджується зо своїм підметом у відмінку, а через те, що підмет завжди тільки назовний відмінок, мусить бути в назовному відмінку й присудкове йменя: Я без вибору став твій слуга, Франка „Мойсей"; тут складений присудок *став слуга* в відмінку назовному, бо ж його підмет *я* того ж відмінку. В роді й числі присудковий іменник може й не погоджуватись зо своїм підметом: Я став твій слуга, Вони стали окраса народу. Присудковий прикметник мусить згоджуватись зо своїм підметом і в роді: Я була молода, Він був молодий.

З бігом часу, через різні причини назовний присудковий почасти перейшов на орудний, — про це розповідаю докладно далі. Переходячи в форму орудну: *Я була молодою*, йменникова частина власне перестає належати до присудка (Потебня 106), — стає об'єктом, а зв'язка переходить у самостійний присудок.

Коли присудок висловлений іменником, то часом за зв'язку можуть бути сполучники *як, ніби, не:* Руки як поліна, Потебня як мовознавець, Батько вже не вчитель і т. ін. Шахматов (І 29. 174-175) ці сполучники вважає також за зв'язку, що з'єднує підмета з присудком, а тому коми (перетинки) перед таким *як* не ставить.

В таких реченнях, як: *Це не причина* за підмета завжди приймаємо назву субстанції (*це*), а за присудка — назву її ознаки (*причина*).

В мові російській прикметник, коли служить присудком, обов'язково вживається в т. зв. короткій (іменній) формі: молодецъ ясенъ, дѣвица красна і т. п.; коли ж прикметник служить додатком до йменника, то вживається обов'язково в повній (займенниковій) формі: На ворономъ конѣ ѣхалъ ясный молодецъ, а за нимъ шла красная дѣвица.

В українській мові (те саме і в людовій російській) такої відміни між прикметником-присудком і прикметником-додатком зовсім нема, — у нас присудковий прикметник усе вживається переважно повної форми, напр.: Непевний був Максим, Шевч. Старий уже був дуже дідуган той Грива, Кул. Страва здалась їй несмачною, противною, Коц.

Тільки в творах народніх, особливо в піснях, часто вживається й форми короткої, як архаїчної, чи то в прикметниках присудкових, чи в додатках прикметникових; див. про це далі.

Бувають випадки, коли присудка висловлено родовим приналежности або родовим іменника, напр.: *Хата батька*, цебто *батькова*, — тут *батька* — присудок. У реченні: *Дівчина доброго роду* присудком буде *доброго роду*. А то маємо в присудку родовий стосунку: *Я такої думки*, тут *такої думки* — присудок до підмету *я*. Усі ці родові словосполучення мислимо прикметниково, чому вони, вживані перед підметом, мо-

жуть бути й атрибутами (прикметниковими поясненнями).

Цікаві ще ті випадки, коли присудка висловлено йменником із прийменником; тут іменник може бути різного відмінку, але мислиться, як і родовий, прикметниково, напр.: Ворота без замка, Хата без дверей, Це мені на користь, Чай з цукром, Це йому не по силі і т. ін., — тут іменник із прийменником править за присудка.

Присудок може бути висловлений і займенником-прикметником: *Хата моя*, або займенником родового відмінку, як формою незмінною: *Жінка в нього нічого, але теща зла*.

Дієйменник повстав із іменникової форми, тому нема нічого дивного, що й він може бути за йменникову частину складеного присудка[1]; за зв'язку при ньому звичайно править дієслово конкретнішого значення: Брат пішов купатись, Він сів писати, А він — танцювати і т. ін. От будуть жаби дивуватись, Глібів. Як присудок, такий дієйменник має місце по підмету.

Йменникова частина присудку може ще бути дієприкметник: Він був усіма поважаний, займенник прикметниковий: Віз був той самий, числівник: Вона була третя і т. ін.

Українська мова нерідко знає такі речення, що в них при присудку від *бути* є ще додаток прислівник; в часі теперішнім дієслово (єси, є, суть) опускається, і тоді сам прислівник стає за присудка. Напр.: Вона тут, Він там, Було (нам) сумно, Нам весело, Ви будете там, Це там і т. ін. Мало самостійний прикметник взагалі зовсім легко переходить і на прислівника. Звичайно, з погляду Шахматова, в реченні: *Вона тут* відсутність зв'язки може бути й первовічна.

Часом не легко достотно окреслити, коли саме маємо складеного присудка; це буває особливо тоді, як за присудкову зв'язку править дієслово зовсім конкретного значення, напр.: Каси стоять порожні, Він лежить хворий, Вона сиділа сердита, Брат виріс великий; у Шевченка: (Княжна) весела гуляла 314, І донечка у їх росла, уже чимала піднялась, — у всіх цих прикладах прикметник не править за прикметниковий додаток, але зв'язаний із дієсловом, а це й ознака, що він частина присудка. І справді, зовсім іншого значення будуть такі речення: Малий брат виріс і Брат виріс малий. Такі присудки, як у реченнях: Брат лежить хворий, Сестра стала говорити й т. ін. Шахматов (Синтаксис І 169. 170. 211-224) зве двоприсудковими.

Як вище вказано, присудок граматично узгоджується зо своїм підметом у роді, числі й відмінку. Але не рідкі й такі випадки, коли присудок висловлений незмінною частиною мови, а тому й неузгоджений зо своїм підметом; це буває тоді, коли в присудку маємо дієйменника, приказовий спосіб, прислівника або родового відмінка йменника; ці форми з природи своєї незмінні, а тому й присудок неузгоджений.

Ось трохи прикладів із „Кобзаря" Т. Шевченка на різні складені форми присудка: Стара мати мусить погибати 12, Милий умів би спинити 16, Вміла мати брови дати 16, Хто без тебе грішну душу поминати буде? 18, Може вбитий чорнобривий 16, Торбинками обвішаний його повожатий 31, Я Катруся твоя люба 28, От таке то лихо! 24, Що там таке? 27, Чи ви всі тута? 3, Вона ж його мати 23, Москалі чужі люди 12, Бух йому в ноги 18, Шубовсть в воду 30. Підмогильний „Проблема хліба" 1930 р.: Мозок тільки чвик, а баба брик 35. П. Нечай: Зачароване коло, 1928 р.: Уже геть-геть із Різдву 20. Як бачимо в багатьох цих прикладах не легко дошукатися присудка. Взагалі, — в живій мові форма присудка дуже різноманітна.

Складений присудок — це форма ще індоевропейської доби, а тому вона добре відома й іншим мовам, напр. грецькій, латинській, німецькій, литовській, лотиській і всім слов'янським. В нашій мові складений присудок удавнину був частіший, як тепер, бо висловлювався різними формами рясного тоді дієприкметника. Форми ці з віками позникали в нашій мові, а з тим значно зменшилось і число складених присудків, зате

---

[1] Е. Будде: Основы синтаксиса, Казань, 1912, ст. 27-28 не визнає цього.

збільшилося число присудків простих або інших форм. Скажемо, давнє: Не вѣдать бо сѧ чьто творѧште (Остр. Єв. 1056 р. л. 191 б). розпалося в нас уже на речення зложене: Бо не знають, що роблять; прѣста глаголѩ — перестав говорити і т. ін.

Психологічна наша думка завжди складається з трьох членів, — підмета, присудка й зв'язки. В психологічнім вислові зв'язка має дуже велике значення, бо тільки вона зв'язує присудок із підметом, без неї не може бути закінченої думки. Цю ролю зв'язки в психологічнім вислові ще давні греки перенесли й на граматичне речення,[1] а тому в науці понад двадцять віків панувала думка про трьохчленність речення, — що речення складається ніби з трьох основних членів: підмета, присудка й зв'язки. Зв'язку приймали за окремий член речення, і тільки з Граматики Востокова 1844 р. міцно запанував уже погляд про двочленність речення (див. про це докладну статтю п. Билярського).

Якщо дієслівний присудок зовсім добре знаний, він може легко опускатися. Напр.: П. Куліш: Чорна Рада 1857 р.: Ти йому образи́, а він тобі луб'є 299, Голодній кумі хліб на умі 289. Шевченко: На голові хустиночка, на руках дитина 19, А москалі їй на зустріч, як один верхами 27. Цікавий оцей приклад опущення присудка у М. Хвильового, „Пудель“ 1926 р. ст. 51: „Льоля пришила мереживо і слухала, як у сусідній кімнаті віолончель. Це француженка Фур'є“. Такі речення з опущеним присудком ширяться в новій літературній нашій мові все більш та більш.

Подвоєння присудка для надання йому більшої сили часте в нашій мові. Напр. у „Кобзарі“ Т. Шевченка: Реве-свище завірюха 27, Йде чорнявая та плаче-рида йдучи 391, Собор Мазепин сяє-біліє 325, Україна стогне-плаче 331. М. Вовчок: Твори I 1861 р.: Цвітуть-процвітають маки 18. Тичина: Зол. Гомін 1022 р.: Горить-тремтить ріка 12. Це подвоєння присудка в поетичній мові особливо часте, при тому робиться так, що один присудок (звичайно другий) глибше виясню́є другого. На жаль у сучасних наших письменників подвоєний присудок рідкий.

В українській мові дуже частий такий подвійний дієслівний присудок, що першою частиною його є взяти; це взяти з дієсловом мислиться за одного присудка: *Узяв та й заснув*. Ця форма дуже поширена не тільки в мові народній, але й у мові літературній. Напр.: Метл. 401: Як узяв джуро, як узяв малий с пістолів палити. Б. Грінченко: Із уст народу 1900 р.: От вони узяли й пішли з свого дому 339. Словник його ж: Тоді він узяв та горобців наслав, Мороз узяв та й заморозив. Ż. P. II. 23: Вийшла вдова та й взяла плакати. Я. Новицький: Клади 1908 р.: Сестра візьми та й зазнайся з змієм. Т. Шевченко: Взяли та й повезли до прийому 401, Взяла та в школу хлопця одвела 547. М. Рильський: Пан Тадеуш 1927 р.: Чиновника взяли й за ґрати посадили 64, Узяв змальовувать прекрасну молоду 296. Демчук, „Верболози“ 1928 р.: Візьме заховається в лісі 26, А то візьме худоба та й покалатає вглиб 28. „Опалева мряка“ М. Мочульського 1936 р.: Братова взяла та й викинула хвору з хати 78, А тут узяли та й вигнали на вулицю 79.

Цей вираз присудка через узяв дуже старий, і відомий багатьом іншим мовам, напр. російській, сербській, литовській, старослов'янській, грецькій і ін. Так, Єванг. Луки 14^4 дає: καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, и приємь изцѣли єго. Дії Ап. 16^3: καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν, И приємь обрѣза єго. Наука Феодосія Печерського XII в.: Аще бо възмеши вздѣти руцѣ. Книга 4 Люблинського Трибуналу 1600 р. N 348: Взяли и пограбили воловъ.

Подібно до взяти вживається також давати, іти, напр.: Головко: „Можу“ 1926 р.: Давай я тобі клітку зроблю 174. С. Черкасенко: „Дон Хуан“ 1930 р.: Іди й спи з дороги 115, Піду гукну челядника 116.

В стародавній українській мові, а особливо в мові XVI-XVII віків, був дуже поширений т. зв. потрійний прису-

---

[1] Д. Овс.-Куликовській: Очерки науки о языкѣ, ст. 9-10.

док, цебто присудок зазначався трьома різними дієсловами, що підсилювали один одного, а разом давали всебічно закінчену дію. Напр. у Книзі Луцькій (Архивъ Ю.-З. Р. ч. VI т. I) 1565 р.: А другие люди далъ, даровалъ, и записалъ єсми 55. Там же 1582 р.: Словы неуцтивыми зсоромотивши, билъ, торгалъ и у шию пхалъ 119. Слугу моєго на смерть забилъ и замордоваль, и тѣло єго нѣтъ ведома где поделъ 125. Жону мою збилъ, зшарпалъ и зранилъ 125. Там же 1584 р.: Забилъ, замордовалъ и у реку Случу утопилъ 141. Книга Володимирська 1588 р. (там само): Синовъ єго позбывалъ, и помордовалъ, и поранилъ 100. Мене держалъ, везалъ и мордовалъ 101. Там же 1578 р.: Мене въ яткахъ збилъ, змордовалъ и шкодливе зранилъ 106. Книга I Люблинського Трибуналу 1595 р.: Сына били, мордовали и зранили 193. Книга IV Трибуналу Люблинського 1600 р. N 189: Поймавши, били, мордовали и зранили. Яський лист 1611 р.: Дає, оддає й дарує.

Потрійний присудок прийшов до нас із польських канцелярій, а туди забрів із латинських канцелярій Европи; напр. у латинській присязі Фіоля 1492 р. читаємо: „Св. костьол додержує, думає й навчає“ (Bandke, Druk. Krak. 121). Хоч це й чужа штучна форма, але вона довго трималася в нас, особливо по наших давніх канцеляріях, а часом сліди її можна запримітити й за нових часів. Напр. у пісні в Чуб. III 144: Не ходи, не люби й не залицяйся. Або в С. Єфремова: Франко 70: Талант нашого письменника зміцнів, виріс і розгорнувся. Справді, для всебічного з'ясувати дії потрійний присудок дуже доцільний, і його варто вживати.

Література. А. Потебня: Изъ записокъ I-II 63-85, 104-115, 126, 246-250, 372, 388, 424, 404-407, 535; II 1. Д. Овсянико-Куликовскій XXII-XXX, 57-174. А. Шахматов: Синтаксис 1925 р. I ст. 2. 12 13 § 12. 18. 25-27. 28. 29. 31. 85. 99. 146. 147. 155. 165. 166. 167-168. 169. 170. 171-224. 238. 400. Билярскій П. С.: Сколько главныхъ частей въ предложеніи? Опытъ критической оцѣнки успѣховъ русской грамматики, „ЖМНПр“ 1857 р. ч. XCIX, ст. 265-302. В. В. Зѣньковскій: Къ вопросу о функціи сказуемаго, „Университ. Извѣстія“, Київ, 1908 р. кн. 9 ст. 1-59 Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911 р., I 79. 123. 138-139, вип. 3: 22. 24-25. 28. 32. 33. 34-35; II 52-53. 96-100. 103-106. 121-122. 124. 201-202. 213. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Очерки науки о языкѣ, „Русская Мысль“ 1896 р. кн. 12 ст. 1-32 (багато про розвиток зв'язки). F. Oberpfalcer: Jazykozpyt 162-172. Е. Будде: Къ ученію о синтаксисѣ простого предложенія 215-216. Jan Łoś: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910, ст. 212-224. В. А. Богородицький Общій курсъ, 1913 р. ст. 290-297. 308. 316-318. Є. Будде: Основы синтаксиса, Казань, 1912 р. 7, 10-12, 23-28. Атанасовъ Ив.: Критиченъ прѣгледъ... 1921 р. розд. IV і V. Ch. Bally: Copule zero et faitis connexes, „Bulletin de la Société de linguistique de Paris“, 1922. С. Брайловскій: Сказуемое, „Пед. Сб“ 1904 р. II кн. 6 ст. 544-545. Докучаевъ Т. В.: Второстепенное сказуемое, „Пед. Сб.“ 1891 р. т. II кн. 3 ст. 273-287, Чѣмъ выражается сказуемое, ib. 287-288, 295-296. Истрина, Известия XXIV кн. 2 ст. 62-67 (присудок), 73-94 (другорядний присудок). Е. Карскій: Бѣлоруссы, т. II ч. 3, 1912 р., ст. 6, 61-123. Е. Карский: Из синтаксических наблюдений 16-24. Z. Klemensiewicz: Orzecznik przy formach osobowych słowa *być*, PF XI. 123-181, 1927 р. Д. Н. Кудрявскій: Введеніе въ языкознаніе, 1912 р., 101, 110-115. А. Пешковский: Русск. синт. в научном осв. 1928 р. 192-212, 234-5, 239-297, 298-327, 390-3, Стојановић Л.: Реченичне конструкције, „Јужн. Фил.“ 1923 р. т. III ст. 7-10. М. А. Тростниковъ: „Пед. Сб.“ 1903 р. т. III кн. 12 ст. 500-1, 512-4; 1905 р. кн. 7 ст. 10-11. St. Szober: Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznem, określanem przydawką liczebnikową, „Spraw. T-wa Warsz. 1928. St. Szober: Skąd powstała przysłównikowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie, „Jez. P.“. 1931, III, 85-87, т. XVI. Проф. І. Огієнко: Українська літературна мова XVI-го ст., ст. 399-401. Jan Gebauer: Historická mluvnice, т. IV ст. 15-17 § 29, 1929 р.

Іван Огієнко.

Мова творів В. Стефаника.

Покутська говірка.

На вечорі для вшанування Василя Стефаника 26 грудня 1926 року відповідав і Шан. Ювілят. У своїй відповіді торкнувся Стефаник і мови своїх творів і сказав таке: „Я вже давно просив одного нашого граматика, щоб мені переклали на чисту українську мову все те, що я написав“[1]. І прохав рівночасно мо-

[1] „Діло“ ч. 6 з 7. I. 1927.

лодих письменників не брати собі з нього прикладу та не вживати говору, бо це вважає собі Стефаник за один великий блуд, що писав говіркою.[1]

Тут Стефаник може трохи перебільшив, бо вживання місцевої говірки в творах письменника має й свої окремі цілі, що їх ніхто не буде оспорювати. Досить хіба тільки пригадати, що говори вносять у літературну мову свіжість, відновлюють її своїми здоровими соками, збагачують та не дають їй заплісніти. Ґовори помагають нам пізнавати мову в її минулому, головно т. зв. архаїчні говори, як теж і дають нам вказівки, в якому напрямі мова розвинеться в майбутності, бо жива говорена мова не в'яжеться всякими граматичними й правописними правилами й іде по лінії легшого опору. Тому добре сказав т. зв. німецький Turnvater Jahn: „Ohne Mundarten wird der Sprachleib zum Sprachleichnam, — без говірок мовне тіло стає мовним трупом“.

А головно можна це сказати про мову творів Стефаника. Ніхто не буде перечити, що писання Стефаника якраз виграють на вартості завдяки вжиттю говору, бо це надає творам Стефаника враження безпосереднього життя. Якраз те, що дієві особи розмовляють місцевою говіркою, це надає його творам більш реалізму, прив'язує їх до місця й додає їм більшої образовости. А цього всього не було б, як щоб розмови велися т. зв. літературною мовою, а не підслуханою в хвилях відвертої щирости селянина. З ужиттям говору в'яжеться й короткий, лапідарний стиль, короткі речення, бо автор, як селянин, не вставить ніколи зайвого слівця.

Думаю, що твори Стефаника, окрім усіх інших знаменитих прикмет, що ними полонили собі серця не тільки українців, завдячують свою славу не менше місцевому говорові, бо читаючи твори Стефаника, ми вже по кількох словах живо уявляємо собі справу, неначе бачимо все ясно намальоване на полотні. Думаю, що це якраз заслуга Стефаника, що він перший завів свідомо й доцільно місцевий говір у письменство. Якщо досі котрийсь із письменників ужив якогось говіркового слівця, щоб підкреслити місцевий колорит, то негайно додавав пояснення цього слівця. Стефаник цього не робить, а старається, як тільки можна, вірно передати місцеве життя, місцевий побут і вносить місцевий говір до своїх творів без пояснень, старанно, планово, з увагою й любов'ю. Хронологічно перший Федькович ужив гуцульського говору в своїх творах, але він робив це несвідомо, бо опісля змінював свій говір підо впливом деяких галицьких і придніпрянських письменників, а залишав тільки деякі місцеві властивості.

Стефаник, уродженець села Русова коло Снятина на Покутті, пише свої твори місцевою говіркою, що опирається на покутському говорі. Одначе ця обставина ще не рішає, щоб говорити, що Стефаник пише свої твори покутським говором, бо це було б сказано зашироко, бо нема якоїсь суми виразів, щоб можна було сказати, що вони — це покутський говір, а всяких поділів, класифікацій і т. д. вживається тільки з практичних оглядів.

Якщо собі подумаємо, що т. зв. покутським говором говориться на просторі Покуття, то ясним стане, що на такій відносно широкій просторони не може бути однаковісінької мови. І воно так справді й є. А тому, що кожний чоловік має власну мову, питому тільки йому самому, можемо сказати, що й Стефаник пише свої твори власною мовою, — сильною, щирою, пластичною, основаною на місцевій говірці, — покутському говорі.

А щоб пізнати мову Стефаника, перейдемо по черзі її різниці від літературної мови.

Найбільш тих різниць у звучні, менше в відміні й слівництві.

Голосні звуки. 1) Підо впливом м'якшення *а* пересувається в різні відтінки голосних переднього ряду. Стефаник означує їх через: *ьи*, *є*, *е:* паршьик, брьи, чьистуєш, вінчьив, спрьитали, взьити,

[1] Високодостойний Пане Редакторе! Ласкаво прохаю помістити мої скромні завваги в РМ. Годжуся на Ваші зміни й додатки. Д-р І. Велигорський. — Змін не роблю, але далі на ст. 121-4. даю й свій, трохи відмінний погляд у замітці: „Говірка чи літературна мова?“ Ів. Огієнко.

чьис, грьину, дьикую, жьидавте, вібачьийте, доцьигніт, уважьиете, сьиде, розтьигнут, жьиль, пустьи, запрьигали, качьивем си, втьити, печьитка, небожьита, льирва, носьи; здорове, петь, пену; дітем, людем, сегодне. 2) *а > і*: шіную, повішію, здержіти, звичій, прощі, 3) *а > и:* у дилеку дорогу, щисте, жилісливий, верещила, віпрощити си; 4) *а > е*: бервінок; 5) *я > і, и*: місіць, десіть, пислї (мої голови), вірідю, помінив, по бурінах, свіченов водицев, сьвітий, сьвито, дрихлаві кости, си; 6) *е > а, і, и, о, ьи*: траба, без царамонії, перший; пиче, сибе, мині, чикай: жона; Чьих; 7) *и > і:* (все так у приставці *ви-* (*вы*): ві несла, вісапав, віпадеш, ві-був-сми, з ві-скоком, ві-гризла, ві-ступати, ві-сажував; широкий, чітав, Міхайло, прішов; 8) *і > й*: ймили, ймив; 9) *ї > а*: цалком, сардак (сірак); 10) *о > а, е, у*: переначуй; ни вттеркай си; уповідати, на протокулі, усушені; 11) *у > ьи, о, і*: гльибоко, одова, онука, огнівала си; у стовбірь; 12) *у* в назвуці: устид; 13) *й* випадає в визвуці й в середині слів: не біси, бода-же-вас, мо, дайте споки, віт, вітиха, прішов, у воську, увіти; мої, твої, свої (3 відм. одн. ж. р.).

Приголосні. 1) Звук *в* відпадає деколи в назвуці й випадає в середині слів: озми, озміт-ко, не роз-єжиш; 2) *в* появляється в середині слова або на початку: навуки, вугли, встид; 3) *г* появляється в назвуці перед голосівкою: у ту Гамерику. 4) *д > т*: (перед безголосою приголосною): вітки; 5) *дж > ж*: вісажував, вілагожували, вижу, сижу, віхожу, рожені; 6) *з > дз*: Мадзур, дзелений, дзумбелати; 7) *к > х*: шлях (у прокльонах з нім. Schlag); 8) *л > в:* стів, сопівка; 9) *л* (т. зв. милозвучне — евфонічне) не появляється по *б, в, м, п*: спю, дивюси, тьимю, здорове, поступют; але й з *л*: вісиплєю си; 10) *ль > й*: бай (баль) зробити; 11) *м + я* = мня, мне, мньи: спамнятав, шо не памньитаю, тїмне, помньицкаймо, мньисо: 12) *м* зам. *н*: напу (зам. мапу); 13) *н* зам. *л*: лумер; 14) *н > нь* перед *ч*: кіньчила си: 15) *р* м'ягчиться: цісарь, в церькві, верьх, ґрейцірь, веймірь, мерькне, з курьми; шандарь, Сибірь, до одвірька; 16) *с > ц*: прицєгала, цей-ца-це; 17) *т* випало: очинаш; 18) *х > к:* колєря; 19) *хв > ф*: фіст, филю, уфатила; 20) *ч > ц*: ци; 21) *ч > ш*: ґрешних, на пошту, скушно, яєшница, штири, пушка (пучка); 22) *ч* м'якшиться: пічь, плачь, тичь, нічь, хочь, могоричь, опівнічь, чьо, научуєте; 23) *щ > ш, ч*: шо, нашо; по панчині.

Звукові сполуки. 1) Первісні *tj, dj, sj > ть, дь, сь*: пустю, платю, втратю, позолотю, угатю, простю, радю, дюґне, вірідю, допросю си, доносювати, косю, мусю, закусюймо, 2) Приголосні: *д, т, с, ц, л* виявляють сильний нахил до отвердіння не тільки в визвуці, але й у скісних відмінках: гет, дес, хтос, шос, якис, увес, столец, хлібец, конец, обідец, вітрец, данец, працовита, праца, робітница, кінца, хлопца, полотенца, крилца, яєшницу, кервавицу, данцувати, палцем, пилнуй, слозу за слозов просікают; 3) Отвердіння охопило а) прикметники з м'яким закінченням: сину книжечку; б) прикметникове закінчення: цісарский, мужицкий, кінцкий, гуцулска віра, по панцки; в) дієслівні форми: α) 3 ос. одн. ч. т. і буд.: шумит, біжит, говорит, мусит; даст, запровадит, покропит; β) 3 ос. мн. ч. т. і буд.: ззирают си, накипают, нагадуют си; погниют, дадут, розтьигнут; γ) приказовий спосіб: підіт же, зробіт, вгатіт ми, а дивіт но си, озміт ко; 4) Дуже часто закінчення відпадають: пошиба, хочь, роб, бер, пустьи, не хотьи бути, мус родити хліб, мусі дбати, шкоди робля, а тож їдя, очи видя, ледви землев котьи си. 5) Як оклики, вживаються скорочені вирази: ма (мало), аді-ади (а диви), брьи, мой, мо! 6) Переставка й зміна голосівки: кервавий, кервавиця, керниця, кирниця, колопні і т. ін.

Відміна. 1) Уживаються старі форми: десіть рік; 2) Подибується часто двійня: три бочці; 3) У 3. і 7. відм. одн. прикм. закінч. *ій > і*: порьидні рибі, на чужі приспі, у такі подерті кожушині, на ці земли, у чужі чужиници; 4) У 6. відм. одн. прикм. закінч. *ою > ов*: мамов, водов осіннов, ласков своєв, цев вулицев, із старов, за найменшов крішков, під грушков; 5) При займенниках уживаються часто скорочені (енклітичні) форми: ми, ти, му, ї, ні, тьи, го, си; 6) Цікавого заклику вживається в творах

Стефаника й до чоловіків і до жінок: мой - ня! 7) Як указуючі займенники служать: цей - ца - це; той (тот), тота, тото, тоті - тота; 8) Дієйменник задержав старші форми: бічи, печи, лячи, шкребчи; 9) Приказовий спосіб твориться за допомогою наростка -ко і -му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть, що їх ставиться перед дієсловом: ходи-ко, озміт-ко, ану-ко пережийте, на-ко, встань-ко, не меш видіти, мемо рахувати си, мете світити, мут нагадувати; 10) Дієслово бути в теперішньому часі задержало свою відміну: -м, -єм, -сми, -м, -с, -я, -ис, -сте: бо-м лайдак, із села-м віходив, шо-м нагадав, але-м го поклав, гірко-м го віз, тай-єм продав; гадав-сми, то-сми ї збавив; тай порадилим-си; місце би-с мала, тото-с себе зневолила, який же-с тьижкий, шо-с їв; був-ис плохий; ото-сте були хлопенна дівка, бодай же-сте голови поломили, годна-сте були; 11) Форми давнього сигматичного аористу: -бих, -би, -бисте в сполученні з часом минулим якогось дієслова заступають спосіб можливий: шос бим сказав, віострив бим, абисте наймили; кобих не видів, воліла бих тьи, най бих у купі були, бих чекав; тай бих оо́рубав, бих розпосочив, бих спамньитав...

Яворів. Іван Велигорський.

Говірка чи літературна мова?

Мова В. Стефаника.

Роля й значення говіркової літератури в літературі соборній — це дуже важливе питання, в нас зовсім іще не вияснене. Але надзвичайно цінне те, що Стефаник просив молодь не наслідувати його в мові, бо це ж показує, що своїй говірковій мові не надавав він першорядного значення. Згадаймо ще Ів. Франка, що ціле життя своє обтрушував місцеві елементи з своєї мови, пильнуючи писати соборною літературною мовою.

Значення В. Стефаника зовсім не в тім, що він писав говірковою покутською мовою, — його сила й ціна в його великим літературнім таланті. Це ж був письменник із Божої ласки. Щоб Стефаник оце тепер зачинав свою письменницьку працю, він писав би тільки соборною літературною мовою, через що його твори стали б соборним культурним майном. Твори Стефаника ніколи не зможуть стати загальноукраїнським добром, — на перешкоді до цього все буде їх не всім зрозуміла говірка. Не забуваймо, що Стефаник писав не тільки покутським говором, — він творив свою власну літературну мову; робив він це несвідомо, бо ж не знав він соборної літературної мови, а навчатися її не було де, та й було пізно. Власне через ці причини Стефаникові твори не надаються до перекладу на нашу сучасну літературну мову, бо душа Стефаникова, як і кожного письменника — в його оригіналах, а переклад, як і кожний переклад, буде тільки слабим відгомоном оригінального твору. Ось причина, чому В. Стефаник жалкував, що не міг писати соборною літературною мовою, й чому він закликав молодь не наслідувати його в мові.

Що справа не в мові, а в величині літературного таланту, про це свідчать писання інших письменників, що писали говірковою мовою, напр. твори Марка Черемшини, — В. Стефаник перевищує Черемшину таки своїм літературним талантом, хоч спосіб уживання літературної мови в них однаковий.

Правдивий письменник, цебто письменник із Божої ласки, таки знайде собі ту чи іншу форму для своїх писань. Недобре це тільки тоді, коли такий письменник не знає своєї літературної мови, а через те змушений писати мовою говірковою; недобре, бо такий письменник цілий талант свій укладе в культуру говірки, цебто на створення мови, що іншому письменникові не придасться. Ось чому такі письменники звичайно не мають наслідників, ось чому їхній талант позостається яловим для розвитку своєї соборної літературної мови.

Часто вказують, що й світові літератури, як напр. німецька, французька й ін., мають своїх говіркових письменників.

Так, мають, і їм це мало шкодить. Але українська соборна літературна мова так мало ще розвинена, така ще не міцна, що вона не може легко дозволяти, щоб видатні таланти віддавали сили свої на говірки, позоставляючи в нидінні рідну матір. Це дуже добре зрозумів В. Стефаник, чому й просив нашу молодь не наслідувати його в мові.

Своє принципове ставлення до стосунку говіркової мови до мови літературної подав я на ст. 26 (§§ 17, 18 і 19) своєї „Науки про рідномовні обов'язки“, і при тому зостаюся й надалі, — все на створення соборної літературної мови!

Іван Огієнко.

Як досліджувати дитячу мову.

Під таким заголовком уміщено в III-му річникові РМ. статтю в надії, що українські матері відгукнуться на неї. Вийшло інакше, — окрім п. Яр. Мандюкової ніхто не відгукнувся.

Може сталось це не із-за типової нам байдужности, але через несміливість, чи інші причини. Тому, щоб пригадати наш поклик та розвіяти сумніви, подамо декілька уривків із записника помічень розвою дитячої мови.

Дволітній хлопчик стоїть в холодочку під хатою, і, переступаючи з ноги на ногу, щебече. Поки я встиг приготовити потрібне до писання, його щебетання увірвалось, але в моїй пам'яті всетаки залишилось, що його пісня не мала рими, тільки ритм: ◡ –́, ◡ –́, –́ –. Ритм цей часто мінявся, так що мелодія була якби довільна імпровізація підо впливом надхніння, а радше якогось додатнього самопочування. Із слів запам'ятав я тільки слова: „тоті, каті, тову“, що то до них належав поданий ритм.

Пригадаймо собі, що у греків і римлян також не було в піснях рими, тільки ритм.

Другим разом його пісня складалась із слів: „дай дйу, о дай дху“, виголошених в ритмі: ◡ ◡ ◡, –́, –́. Це вже була довша пісня, і навіть інколи римувалась, але я встиг записати тільки те, що вгорі.

Хлопчик цей не дуже часто співає, але такі моменти на нього інколи находять, і тоді годі наслухатись його щебетання. Забувається про те, що воно цікаво було б схопити й мелодію й слова на папір.[1]

Дуже часто говорить щось до себе, або до когось, головно ж до малих дітей. При тому моделює свій голос так, якби виголошував промову. Так діється в його моно- і діялогах із дітьми. До старших звертається тільки тоді, коли щось показує, або домагається, і то коротко, вживаючи при тому виучених вже слів, що тільки ступнево розвиваються якісно й кількісно. Зате в монологах і діялогах ці слова — це новотвори невичерпного засобу.

Ось кілька уривків з останнього репертуару: „Путі бунь дєвоно, будьи тютви нє буву“. В тих словах може й є якийсь конкретний зміст, але його трудно вгадати. Зрештою він не ждав на відповідь, тільки продовжував свою орацію, що мала познаки лепету. Але зовнішньо різнилась від лепету з перших місяців життя. Бо тоді виступають поодинокі неартикуловані звуки, тут виразні голосні й приголосні, що складаються в слова й навіть речення, головно окличні. Зазначується тільки велике число зм'якшень. Але як там, так тут ходить мабуть тільки про досконалення мовних органів, та ще про те, щоб дати змогу вродженій охоті до руху всіх тих органів, що ними можна й треба орудувати дитині для їхнього видосконалення.

Показуючи на вишні, кличе: „воньо тюву, ву воньо матви“, що мабуть рівнозначне з: „вишня там во, вишню дати“ і згоджується з говором („во“), та з способом говорення до нього матері.

Іншим разом дає якусь дрібничку дівчинці й кличе: „Ня Пазю бабуті“! Або кличе іншу до себе: „Аню (Анно)! Одико (чув часто „ходико“) уди („суди“ = сюди) уні („д мині“), ади (ходи) Аню“!

---

[1] Цікаве, що в рівних віком дітей польської народности мені ніколи не довелось підслухати такого співу-щебету, дарма, що бачу їх майже 10 місяців, й то не одне, а кілька. А з тим хлопчиком я стрічався всього кілька разів під час ферій.

Досить часто виголошував слова: „пітей путйу“! В початках годі було розчовпати, що це, але згодом із них вилонилось, „пити путу“ („бити буду“, заслухане від матері). Цікаве, що оте „пити путу“ вповні згоджується з вимовою деяких німців, коли вони зачинають науку української мови. Врешті замітне й те, що ті слова, що їх творить сам, здебільша двоскладові, а ті, що наслідувані й заслухані, це одно- й трискладові.

З такого то індивідуального матеріялу формується ступнево загально зрозуміла мова. І хто зна, чи колись давно в початках дитячого віку української мови не було чогось подібного, як тут „вишня“ — то „воньо“, а „там“ — „тю“. Це останнє залишилось зрештою в фразі, що нею звертаємось до пса, напускаючи його на когось, кого вказуємо рукою. Та й чи трудні до вимовлення *б*, *д* не вичерпувались у початках приголосними *п*, *т* і тільки згодом із них розвинулись? Але, щоб могти рішати про те, до цього треба більше спостережень над мовою ваших дітей. А їх може доставчити саме українська мати-пістунка.

Подаючи взір, як записувати дитяче щебетання, годі було устерегтись від проби інтерпретації. Добре було б, щоб і ті, що вестимуть такі записки, додавали ще й свої завваги. Але це неконче. Вистане суха нотатка самих слів з заміткою, чи це була пісня, чи слова, звернені до когось, до кого саме, й в якій ситуації, чи може це був монолог. Також не конче подавати ритміку пісні, коли хтось не знає засад її нотування. Вистане те, на що хтось може спромогтись. Ждемо!

Kawęczyn. Петро Кривоносюк.

Ознаки доброї літературної мови.

Бесіда.

4. Багатство мови.

Кожний, хто говорить і пише літературною мовою, конче мусить дбати про її багатство. Багатство мови — це найперша ознака високої культури письменника. Багатої мови вимагаємо не тільки від письменників, але й від кожного, хто мусить публічно говорити, — духовенства, вчителів, адвокатів, промовців політичних і т. ін.

Багатство мови найсильніш виявляється в багатстві вашого словника, а також і в багатстві форм, особливо складневих. Завжди пильнуйте, щоб словник ваш був багатий на небуденні слова, а коли можна — то й на новотвори.

Добрий письменник завжди дбає про чистоту й багатство своєї ф р а з е о л о г і ї, бо наша мова має дуже багато таких виразів, яких уживає тільки той, хто знає мову природно, а не з самих книжок. Напр.: смерть заподіяти, залягла ніч, звівся на ноги, знявся вітер, він на мене важить, насип борщу, дощ іде, йняти віри, на мою думку, зводити з розуму, брати гору, впало в око, завдати сорому, страх обгорнув, береться на дощ і сотні т. ін. У кого мова багата, в того найперш багата й чиста фразеологія.

Дбаючи про чистоту й багатство літературної мови, треба пам'ятати, що слова й форми бувають: 1. т в о р ч і, цебто такі, що без них мова обійтися не може, й 2. я л о в і. Яловими словами й формами звемо такі, що нічого нового до мови не вносять, а тому їй зовсім непотрібні. Ялових слів і форм у літературній мові треба конче вистерігатися, бо вони тільки засмічують нашу мову, а не збагачують її. Прийнято напр., говорити „підкреслити“, а вже зовсім однакове значенням „підчеркнути“ буде ялове. Творча форма: в питанн*і*, а в питанн*ю* — ялова.

Від ялових слів треба добре відрізняти т. зв. с и н о н і м и. Синонімами звемо слова близькозначні, але такі, що відрізнюються проте своїми відтінками, напр.: радісний (внутрішнє чуття) і веселий (на зовні), скучно (від безділля) і сумно (від горя), старе (що колись було нове) й давнє (від чого багато часу минуло), вихова́ння й навча́ння, уставай (зо сну, хто лежить) і устань (хто сидить)

і т. ін. Синоніми збагачують мову, а тому треба їх знати й правильно вживати. Мова письменників, добрих знавнів своєї мови, завжди дуже багата на синоніми.

Українська мова має багато певних форм, що відрізнюються так би сказати синонімічно, — їх розрізняє тільки добрий природний знавець рідної мови. Так, напр., наша мова просто пишається дієслівними формами з приставкою *пови-*, *пона-*, *попо-*, але цих форм не вміють уживати. Визначають вони множинність взагалі, — чи то підмета, чи предмета, цебто — при багатьох особах, що щось роблять (підмети), чи при багатьох предметах, що з ними щось роблять, або коли щось робиться багато раз, — усе це зазначається в нас відповідним приростком. Напр.: *пови*нóсити — винести геть усе, *пона*нóсити — багато речей принести, *попо*носи́ти — багато раз носити. Добрий стиліст не скаже: „Багато разів бігав він до брата“, бо для цього є в нас *попо-*: „Попобігав він до брата“. Напр. у „Кобзарі“ Шевченковім читаємо: Зимою в Київ одвезли, і там у школу оддали, і там чимало поповчили 474. Попоїв я їх чимало 196. Попоміряв і я колись 22. Ось я тебе попомуштрую 440.

Старші наші письменники взагалі кохалися в дієслівних формах на *пови-*, *пона-*, *попо-*, і вміли вживати їх до речі.

Крім цього, слова, граматичні форми й складневі словосполучення діляться на активні й пасивні. Акти́вні чи діяльні слова, форми й словосполучення ті, що ми завжди вживаємо їх у своїй мові розговірній чи писемній; паси́вні — це ті, що ми їх добре розуміємо, читаючи. Звичайно буває так, що пасивна мова значно багатша від мови активної. Треба всіма силами дбати, щоб наша активна мова дорівнювалася пасивній; у кого цього немає, той має вбогу мову. У добрих письменників активна мова завсіди однакова з пасивною.

Невичерпне джерело багатства літературної мови — це жива народня мова. Але треба дуже вміло черпати з цього джерела, бо не все, що знаходимо в народній мові, надається й для мови літературної. З народньої мови беремо до літературної тільки те, що її доповнює й збагачує, цебто беремо кожне слово, коли воно глибше чи реальніше віддає певне розуміння. Народня мова, напр., дуже багата на найрізніші прислівники, — пильнуймо й ми збагачувати свою мову прислівниками. В народній мові звичайно маємо багатство синонімів, — пильнуймо й ми запроваджувати їх до своєї мови. Так само переймаємо з живої мови частки, т. зв. член і т. ін., а особливо ж — народню фразеологію.

5. Милозвучність мови.

На зовнішній бік літературної мови треба звертати якнайбільшу увагу, щоб була вона конче милозвучна. Дбайте, щоб мова ваша була приємна для слухача, щоб не „різала“ йому ушей.

Мова наша, як знаємо, дуже гнучка, — зберігайте на письмі всі вимóги гнучкости мови, подані вище в викладі 52.

Зверніть якнайбільшу увагу на літературний на́голос, — вимовляйте слова тільки по-літературному, а не по-місцевому. У цій книжці подано головніші правила літературного наголосу, — їх треба й практично добре знати.

Усіма силами пильнуйте оминати в вашім писанні непотрібного повторення слів. Прийнято писати так, щоб у двох сусідніх реченнях не повторити без конечної потреби ані одного слова, що так часто роблять невправні в писанні. Напр. не пишіть так: *Брат пішов у ліс. Брат пробуде в лісі півдня,* — тут без потреби повторено *брат* і *ліс*. Пишіть так: Брат пішов у ліс; він пробуде там півдня; у цім і виявляється значення й завдання займенників та займенникових прислівників, — вони заступають те, що без них довелось б повторити. Тільки тоді, коли повторенням хочемо сильніше зазначити нашу думку, звертаючи увагу на деякі місця речення, можна слово повторювати: Минають дні, минають ночі, минає літо (поетичне повторення).

Ось в одного письменника читаємо таке: „Бояри стали його першими дорадниками. *Вони* взялись зараз до купецтва. *Вони* намовили князя захопити

майно“, — тут друге *вони* непотрібне, замість нього можна вжити: а також, й. У другого читаю: „Це *вже* буде *вже* по всіх роботах“, — тут одне *вже* зайве. Або ось М. Коцюбинський ув оповіданні „На віру“ написав: „В неділю пішов Гнат у місто на ярмарок. На ярмарку накупив він Насті гостинців“, — а простіш було б так: „В неділю пішов Гнат у місто на ярмарок і накупив там (або й без „там“) Насті гостинців“. Або ще приклад: „А хоч *це* іншим парубкам і не до вподоби *це* було“, — тут зайве одне *це*.

В давній українській актовій мові, за польським впливом, була звичка ставити в пояснювальнім прикметниковім реченні не тільки займенника, але повторювати й іменника, замість якого його поставлено, напр.: Продали есмо комору, которая комора перероблена (Київський запис 1500 р.). Ця польська звичка давно вже зникла з нашої мови, але ще тримається почасти в галицьких письменників, напр. читаємо: „Українські князі перестали дивитися на Іванка, як на якогось лицаря авантурника, яких то *авантурників* тоді багато було“, — у цім реченні слово „авантурників“ зайве повторення.

Оце головні вимоги від доброї літературної мови. Дбати про розвій своєї літературної мови, як найголовнішої основи нашої духової культури, це обов'язок не тільки наших письменників, але й кожного свідо́мого громадя́нина, що зве себе інтелігентом. Культуру літературної мови творить цілий свідо́мий наро́д, а тому всі дбаймо про створення доброї української літературної мови, однієї для цілого українського народу![1]

Іван Огієнко.

[1] На цьому закінчуємо „Початкову Граматику української літературної мови“, як II частину „Рідного Слова“. Незабаром праця ця вийде окремою книжкою.

Виполюймо хопту!

Уникаймо мовних вульгаризмів.

Щодень, то розростається й, мов квітник, прикрашається наша рідномовна нива. Щодалі, то засівається зе́рном добірним, селекціонованим, шляхетним. Вже й сьогодні не бракує нам ні слів, ні зворотів для віддання найтонших мовних відтінків, глибоких розумінь, точного окреслення почувань, явищ, предметів, подій.

Та ж при всякому засіві якимсь вітром заносить із нив чужих, найчастіш із сусідніх зе́рна бур'янів, хопти, будяка, хабаззя. Нема іншої ради, — й по чистих посівах ще треба полоти й полоти, щоб не дати розкоренитись та розсіменитись бур'янам.

Так і з мовною нивою: й вона потрібує сталого догляду, вчасного, кількаразового полення. А це можливо тільки тоді, коли ми всі бу́демо свідо́мо плека́ти в собі любов до краси нашого слова, бу́демо уникати недбалости в виборі словного матеріялу, або дешевих і несмачних мовних дотепів, так приємних людям некультурним. Крий Боже ж давати подібні приклади нашій молоді в розмові з нею, в рідній хаті чи у виданнях, для неї призначених.

Бо чи то ж не правдива хопта, коли старші — з ласкою навіть — говорять у Галичині на підлітка-дівчатко, ба — й друкують у часописах жіночих: *смарката?!* А хіба ж не жахливо чути в інтелігентній Підкарпатській родині незграбну назву *хлопчище* для трьохлітнього малючка-янголята?! А чи не правдива хопта з чужого поля оте іронічно-призирливе *бабця*, що ним звертається часто молодь наша до *бабуні* чи *бабусі?*

Беру тільки пару прикладів, а не складаю спеціяльного словника чужомовного сміття, занесеного на нашу ниву, хоч такий настінний словник був би дуже на часі, й мав би висіти над столом кожного редактора, автора та видавця.

Mělník. В. Королів-Старий.

Занедбані слова живої української мови.

1. Ґринджоли.

До слів, що в сучасній літературній мові майже не помічаються, треба зарахувати ґ р и н д ж о́ л и — слово добре відоме живій мові, що ним означають санки, вживані дітьми селянськими до спускання по сніговищах, до вожения малої ваги, як дрова, збіжжя, тощо.

Це слово нічим не виявляє, щоб воно з походження було українське, корінь його навіть неслов'янський, а його структура вказує на те, що воно генетично зближається до румунського слова: gringioara, здрібнілої форми від grinda (бревно, бервено, бальок).

Цей термін певно сильно поширений і в живій мові Придніпров'я[1], а свідчить про те той факт, що його охоче вживали й тамошні письменники давнішої доби, — ба оте ж слово пролунало між першими в основоположника новішої української літератури, в незрівняного, та, на жаль, мало читаного автора перелицьованої „Енеїди".

Вже мало що не у вступних рядках вживає його Іван Котляревський у такому зв'язку:

Побачила Юнона з неба,
Що Єней на поромах...
Юнону взяв великий жах,
Впрягла в ґринджолята павичку...
К Єолу мчалась, як оса.

За Котляревським читачеві, поки що необізнаному з річчю, не легко буде розібрати, що саме означають „ґринджолята"; в Котляревського про те й натяку нема, що то — санчата. Ліпше з'орієнтується читач, прочитавши оповідання Марка Вовчка „Гайдамаки". В другому уривкові автор, розказуючи про переживання її маленького героя, неначе підкреслює, що дія діється на п р о в е с н і, — цебто в ту пору, коли йому ще в останнє кортить пошурати *ґринджольцями*, *ґринджолами* по нагромаджених *сніговисках*, поки от-от злиже їх „теплиня весняна", що почала вже на добре „орудувати" (оперувати).

[1] Так, дуже часте в Наддніпрянщині слово, визначає санки без коша, самі полози. *І. О.*

Слова „ґринджоли" в значенні: санчата вжив також Артемовський Гулак у своїй баладі „Твердовський", де читаємо:

А чортові не до соли,
Хвостиком кивав,
Ніс скопилив,[1] мов *ґринджоли*,
І дверей шукав.

Ото ж бачимо, що *ґринджоли*, *ґринджолята*, *ґринджольці* — не тільки вирази, що їх собі засвоїла жива народня мова, але вони, немов би канонізовані корифеями нашої літератури, і тому заслуговують цілком на те, щоб їх прийняти й до спортової мови для означення тепер модних rodl-ів, — тим більш, що коли терміни: санки, санчата для назовництва „родлівського" спорту майже нічого не дають, із назви: ґринджоли можна вивести цілий ряд тому спортові потрібних термінів.

Таким чином на „Rodelbahn" можна б запропонувати: ґринджо́лище, на „Rodler", „Rodelsport": ґринджольник, спорт ґринджольний, а чужі в нас тепер спопуляризовані терміни: „родлювати", „родлювання" можна б сміло заступити своїми виразами: ґринджо́лити, ґринджолення.

2. По́ножі.

Поки в нас існує ткацтво, як хатнє виробництво, доти й слово: по́ножі буде знане живій народній мові. Цим терміном ткачі означають дві або чотири дощинці, що їх наступають ногами (від того: поножі!) на те, щоб упровадити в рух, попереду кочілця, звані скрипицями, а далі й нити: дві потрібні частині ткацького варстату (кросен).

Літературного застосування „поножі" не мають, хиба що в українській етнології вони правлять за назву до однієї частини ткацької снасти. Та проте автор статті все відчував, що цей і багато інших етнологічних виразів надаються на те, щоб їх ужити для розбудови назовництва, потрібного для новітніх предметів, що для них ще не маємо назов.

Пам'ятаючи це, можна зрозуміти, що навіть тоді, коли б кросна позникали

[1] Задер. Замітка автора.

з сільських хат, кросенна термінологія не мусить вийти з мовного вжитку; вона може зберегтися для новітніших предметів, як що їх механічний принцип підходить до функції кросен або їх частин. Так і поножі, бувши приладом для переносу механічної енергії у кросен, дадуть нам добру назву для означення педалів, так як вони є при фортепіянах, роверах, машинах до шиття, то що.

Граматично „пóножі“ треба вважати двійним числом жіночого роду; однини не доводилось чувати в живій мові, її можна б хиба утворити за взірцем: рожа, в якому разі звучала б: пóножа.

3. Скрипúці.

Дальший вираз: *скрипиці* також узятий із термінології кросен (ткацького варстату). Так називають те приладдя, що ним то спускають, то підтягають нити, що знову дають ряд тканині.

Механічним принципом скрипиці (в однині: скрипúця) відповідають „бльокам“, що ми їх до переситу знаємо з фізикальної термінології, та що мовно не всякому зрозумілі, і тому вже давно варті того, щоб їх пустити в непам'ять, заступивши їх „скрипицями“, терміном, що багатьом добре відомий від сільських кросен.

Одним хіба можна „скрипицям“ дати догану, що їх дослівне значення не відповідає цілком тій функції, що вони її мають виконувати. Та дарма, в нашій мові багато таких назов, що поділяють цю долю з нашим виразом. Напр. журавель, колесо при криницях, тощо.

Цікаво також і те, що вдавнину скрипицями (либонь має бути: скрепиці) називали прилади, вживані до в'язнення невільників.

Але та назва має свою осібну семантичну рису й підходить своїм змислом близько до відомого виразу: взяти в крепи.

На тут сказане подаю цитати з двох народніх Дум:

1. В'язали руки та сирицею,
А скували ніжки та скрипицею.
2. Ой на ноги диби, диби,
На руки скрипиці;
Визволь Боже, козаченька
З темної темниці.

Порівн. ще цитату з Шевченка „Москалева Криниця“:

Вдовиченька ледащицю
Забили в скрепицю.

Трансскрипція „скрепиця“, подана за „Кобзарем“ видання Доманицького, здається правильніша, аніж та, що її подибуємо в Думах, де слово пишеться через „скрипиця“, вказуючи тим на його не зовсім вірну етимологію.

Чернівці. І. Федорович.

Стилістично-синтаксичні нариси.

14. Важкий — тяжкий.

Життя слів — то найменше розроблена ділянка в науці української мови. Як повставали наші слова, як із бігом віків мінялося їхнє значення — все це цікаві питáння, але все такі, що на них українське мовознавство відповіді не дає. А між тим це ділянка надзвичайно цікава, а в школі часто практично необхідна. Всім відомо, як наші учні завжди цікавляться етимологічними й семантичними питаннями, бо ці питання рано повстають у кожного, хто хоч трохи думає про значення того чи того слова. На жаль тільки, учитель у школі на такі запитáння рідко коли зможе дати добру відповідь, бо потрібної літератури в нас ще нема.

Власне через це місячник „Рідна Мова“ присвячує так багато місця питанням етимології та семантики слів, а крім того має й постійний відділ „Життя слів“, — щоб учитель у школі не мав недостатку потрібного йому матеріялу.

У цьому своєму нарисі подаю життя двох слів, що такі часті в нашім буденнім житті — **важкий** і **тяжкий**. Сподіваюся, що для школи нарис мій не буде зайвий.

В говорах східньоукраїнських слово „важкий“ уживається дуже часто й зовсім вільно, тоді як у говорах західньоукраїнських цього слова вживають рідко, частіш уживаючи „тяжкий“.

Слово „важкий“ не наше, прийшло до нас (і поляків) із німецького Wage, wagen; хоч прийшло пізно — десь чи не

в XIV віці, — проте надзвичайно розгалузилось у нас по всіх говорах (вага, важити, важкий, увага, відвага, перевага, заввага, поважаний, зневага, зневажати, виважати і багато т. п.). Але стародавня наша мова цього слова зовсім не знає.

Перше значення слова „важкий“ було в нас тільки матеріяльне, — що має вагу. Напр. міські Полтавські книги, 1692 р.: Човен барзо важок был 26. Мат. Полт. Полк. 1722 р.: От важкого воза II. 51. Полтавські судові акти 1664 р.: Не важкую тобѣ реч дам (и грошей с кишени винявши, червонихъ и таляровъ вказовал) 8. Це перше значення „важкий“ (що має вагу) і запанувало в українській мові як живій, так і літературній. Напр.: Важкий камінь підняти Метл. 81. Словник Б. Грінченка: Важкий віз.

Значно пізніше слово „важкий“ стало набувати собі й нематеріяльного значення: тяжкий до виконання, з'єднаний з перепонами. Напр.: Не розливай, мати, води, бо важко носити, Пісня. До Бога важкий шлях, Номис N 201. Важко на світі проживати, Думи 116. Я в тебе гуляла, важкого діла не знала, Метл. 225. Б. Грінченко, Словник: Важкий день, Важка година настала, Важким духом дихати: Твори: Коні уже важко йдуть II. 104. Куліш, „Чорна Рада“: Здихнув важко. Важкий, Старицький 111. Як бачимо, і в цих прикладах певна доля „ваги“ ще відчувається.

Слова „важливий, важний“ спочатку так само мали тільки матеріяльне значення, дуже близько зв'язані були з „вагою“. А „важливий“ у значенні „що багато важить, важкий“ відоме в українській мові ще й тепер (див. Словник Б. Грінченка).

Цікаво, що західньоукраїнські говори й зах. літературна мова звичайно знають „важкий“ тільки в його первіснім значенні. Напр. у Франка, „З вершин“: На душу гріх бере важкий 141. Історичний Словник Є. Тимченка не подає ані одного прикладу, де б „важкий“ визначало наше „трудний“.

Навпаки, слово „тяжкий“ уживається по цілій Україні надзвичайно часто й теж сильно розгалужене (тягнути, тягар, тягота й т. п.). Первісне значення цього слова зовсім те саме, що й слова „важкий“ — що має тягар, вагу матеріяльну. Напр. у „Повісті временних літ“ під 1018 р. читаємо: Бѣ бо Болеслав великъ и тяжекъ, яко и на кони не могы сѣдѣти. Несторове „Життя Теодосія“: Бѣша коупци на возѣхъ съ бремены тяжькы. Пор. тягар, тяжар.

Але з найдавнішого часу слово „тяжкий“ стало визначати й „трудний, з перепонами“, хоч певний матеріяльний „тягар“ довго відчувався за цим словом. Ось приклади. Лаврентіїв Літопис: Не хощю тяжьки дани възложити 57, Възложи дань тяжьку 58. Ізборник 1076 р.: Видите бо, яко ничьто же тяжько ни немоштьно нам єсть, съни (сни) тяжьці и зъли 266. „Слово о полку Ігоревім“: Тяжко ти, головъ, кромѣ (без) плечю. Подорож Ігумена Данила: Но вьсе въ горахъ каменныхъ путь тяжький. Учительна Євангелія 1637 р.: Тяжкая єсть речъ терпѣти хоробу 107.

Ці ж обидва стародавні значення слова „тяжкий“ позосталися за цим словом і відомі й тепер як у мові живій, так і в мові літературній. Ось приклади: Українські Думи (видання 1920 р): Тяжкая неволя 64, З тяжкої неволі 68, У тяжку неволю 100, У тяжкій неволі 65. 91, У горду тяжку позаймано 69, Тяжко на світі проживати 116, Тяжко воздихає 69, Тяжко вздихали 146. Т. Шевченко: Іде Катерина у личаках — лихо тяжке 16, Батько-мати — чужі люди, тяжко з ними жити 11, Тяжко мені, тяжко 27, Не дивиться на світ Божий, тяжко зажурився 12. П. Куліш, „Чорна Рада“: Так тяжко 370, Стукнемось так, щоб аж ворогам було тяжко 164. Б. Грінченко, „Під тих. вербами“: Йому було тепер так тяжко 102, Словник: Тяжкі часи, Тяжко нести, а жаль покидати. Старицький, „Поезії“: Ох, як мені тяжко 11, тяжкий 34. 62. 84. 295. І. Франко, „З вершин“: І ви гріха не менш тяжкого допускались 151. І пані тяжко заридала 236, „Захар Беркут“: При боці теліпався тяжкий меч 68. О. Маковей, „Ярошенко“: Чоловікам тяжко втечи. М. Рильський, „Гомін“ 1929 р.: Тяжке, натомлене повітря 22; „Пан Тадеуш“:

Тяжкі новини 3, Одчай тяжкий 4, Праці тяжкої 16, Тяжко заридав 54.

З часом повстало ще одне значення „тяжко“ — дуже. Б. Грінченко, Словник: Голова тяжко болить, Тяжко боюсь матері; Твори: Тяжко заплакав II 148. Котляревський, „Енеїда“: Великий тяжко був пожар II. 17. Б. Лепкий, „З глибин душі“: Тяжко терпіли 33.

Ось таким чином, із найдавнішого часу слово „тяжкий“ визначало в нас і важкий, і трудний. Через це, коли прийшло до нас (з німецького) нове слово „важкий“, що визначало те саме, що й „тяжкий“ (що має вагу чи тягар), то скоро друге значення „тяжкий“ (трудний взагалі) передалося й слову „важкий“, цебто обидві ці слові (важкий і тяжкий) набрали зовсім однакового значення.

А що це справді так, показує нам жива й літературна наша (східньоукраїнська) мова, що дуже часто має зложений вираз „тяжко - важко“ (чи в мові наддністрянській цього виразу нема?). Ось трохи прикладів. Думи: Тяжко та важко оскорбляти 114, Трудно та, братіку, рибі без води пробувати, а іщо трудніше, тяжче і важче на чужій україні без родини проживати 112, Бо вже нам тяжко та важко на світі пробувати 117. Т. Шевченко: Тяжко - важко заспіває, як Січ руйнували 30. Народні пісні: Тяжко - важко убогому багату любити, Тяжко - важко я здихнула, серце кров'ю облилось, Нехай тобі тяжко - важко, мені веселенько. Б. Грінченко. „Під тихими вербами“: Ой, важко мені... ой тяжко 245.

Для повноти цього нарису добавлю ще, що в наддністрянських письменників часто маємо „тяженько“, чого не знають письменники наддніпрянські. Могильницький: Тяженько 472. А. Чайківський: „Одарка“: У нас так тяженько 10, Тяженько покутує 70. О. Маковей, „Ярошенко“: Застогнав тяженько 185, „Ревун“: Страх тяженько зажуривса 28. Читанка Ол. Барвінського: тяженечко I. 35.

Для Наддніпрянщини можу вказати хіба: Маленьке, але важкеньке, Номис ч. 7329.

Подам тепер загальні висновки зо всього, що сказав тут. 1) Нове слово „важкий“ більше вживається в говорах східніх; 2) первісне значення його (від „вага“) — „що має велику вагу, тягар“; 3) слово „тяжкий“ — праслово, і за своїм значенням потягло й значення „важкий“; 4) розрізнення слів „тяжкий - важкий“ у східніх говорах майже затерлося, але живе ще в говорах західніх.

Я навмисне докладніш розповів про долю слів „важкий - тяжкий“, щоб показати, як належить виясняти значення слів та їх зміну з бігом життя.

Іван Огієнко.

Рідна Школа й рідна мова.

Рідна школа — це на теперішню пору наш дуже важний бастіон. Він має берегти та боронити одну з головних підстав нашого національного існування — рідну мову.

В якій державі не живе частина нашого народу, — всюди склалися для нас обставини такі, що ми не можемо ні на кого оглядатися, мусимо радити самі собі. Дуже часто нашою одинокою обороною, що рятує нас від цілковитого винародовлення та заглади, стає наша рідна мова. Історія нашої держави та нашого народу дає нам безліч прикладів на те, як ми тратили, не раз, усе — крім рідної мови; а це вдержало нас при житті, дало нам змогу пізніш ізнову подвигнутися, розвиватися.

Тільки рідна школа може тепер дати нашій молоді правдиве знання рідної мови, бо з тієї науки рідної мови, що її виносить наша молодь із інших шкіл, не багато має вона користи. Ані план навчання, ані, врешті, теперішні підручники не дають і не дадуть молоді того, що ми називаємо дійсним, правдивим знанням рідної мови. Чому так, а не йнакше, — годі тут розписуватися. Це з'ясовує собі кожний з нас, хто хоч би дрібку подумав над цією справою.

Але кожному, хто подумає над цією справою, прийде рівночасно на думку

й те, що ми самі мусимо цьому якось зарадити, що ми самі мусимо подбати про те, щоб наші громадяни виповнювали свій перший обов'язок супроти Нації, — знали та говорили чистою рідною мовою.

Обов'язок виховати таке громадянство має в першій мірі рідна школа. Там має дитина цієї мови вивчитися, там слід її навчити любити та шанувати рідну мову. Це будуть ті кадри, що пізніш розноситимуть пошану та любов до рідної мови по нашій землі, що станутъ твердо при цій нашій твердині.

Пишу ці слова, але рівночасно свідомий я того, що при теперішньому стані — рідна школа не в силі сповнити цілком цього обов'язку, бо тільки частина молоді ходить до шкіл Р. Ш.

Тому слід конче розглянутися за кимось, хто помагатиме рідній школі в її праці, хто буде зо свойого боку розбуджувати любов та поширювати знання рідної мови. Міркую, що довго шукати не треба.

Передо мною три річники журналу „Рідна Мова“, що її видає проф. І. Огієнко в Варшаві. Листую картки, й просто дивуюся, чого не може вдіяти одна людина, якщо вона перейнята таким запалом до праці, такою любов'ю до рідної мови, як проф. Огієнко.

Листуючи картки трьох річників „Рідної Мови“, знаходимо там праці різних людей: мовознавців, письменників, а то й сірих людей буднів, що хотіли б із іншими поділитися своїм знанням, довідатися, як треба писати, як говорити.

Усіх об'єднує одне гасло: для культурного народу — одна чиста, літературна мова!

Під цим гаслом слід гуртуватися цілому громадянству. Це гасло повинно стати гаслом усіх рідношкільних діячів, усіх членів та прихильників Рідної Школи. Кожний, від малоосвіченого аж до знавця мови, знайде там статтю, розвідку чи замітку, що його зацікавить, що навчить його відноситися з правдивою пошаною до рідної мови, любити та плекати її.

А навчившися цінити рідну мову, навчимося цінити й рідну школу, її завдання та її осяги.[1]

Д-р Франц Коковський.

---

[1] Ця стаття надрукована в місячнику „Рідна Школа“ ч. 18 за 1936 р., звідки й передруковуємо її. Ред.

Мова наших видань.

М. Мочульський: **Опалева мряка.** Львів, 1936, В-во „Ізмарагд“, 128 ст. До цього збірника Михайла Мочульського ввійшло 10 новельок, — усі написані з добрим знанням реального життя, усі читаються з великим зацікавленням. Деякі новельки, напр. „Діти“, небуденної художньої вартости.

З-посеред того, що виходить у нас у такій великій кількості, збірник „Опалева мряка“ сильно вирізнюється своєю гарною мовою. М. Мочульський добре знає літературну мову й уміє з неї користати. Цим „Опалева мряка“ заслуговує на вирізнення, як явище небуденне.

В збірнику є трохи локалізмів, непотрібних у такій добрій літературній мові, напр. (у дужках вираз загальнолітературний): була би (була б) 6, видиш (бачиш) 7, вбиратисяму (вбиратимуся) 8, руму (рому) 9, Стефан (Степан) 12, рідначка (родичка) 23, банував (тужив, сумував) 23. 34, човенця (човника) 28, попращала (попрощала) 29, по пару чашках (по парі чашок) 34, красива (хороша, вродлива) 34, біжуть (біжать) 37, монастир (манастир) 37. 39, у штанах (штанях) 43, 77, очка (очки) 51, холява (халява) 52, тебе (тобі) болить 67, хибує (бракує) 70, висікався (висякався) 78, жменя (жменя) 83, аморків (амурків) 85, на восі (на осі) 85, видавлював (вичавлював) 88, ляг (ліг) 117, тремтів на всьому тілі (усім тілом) 117, заснули твердо (міцно) 121 і т. ін.

Складня: Спишуть протокол (протокола) 24, Закінчив контракт (контракта, 80. 81, пор. робив човенця 28); пізно ввечір (ввечері) 96. Двох було занятих (Два було зайняті) 99, Стояло трьох молодих чоловіків (Стояло три молоді чоловіки, або: Стояло трох молодих чоловіків) 52, Я ніщо (нічого) не думав 116.

В другім виданні „Опалевої мряки“ треба всі локалізми позамінювати на вирази загальноукраїнські. Іван Огієнко.

Рідномовні замітки.

Каменяр всеукраїнської літературної мови. Привіт С. Т. Черкасенкові. Високодостойний Спиридоне Тодосовичу! У світлий день Шостидесятиліття Твого трудящого життя Редакції „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ з найбільшою радістю шлють Тобі сердечні привіти

й щирі побажання ще довгої й корисної праці. Цілі десятиліття невтомно стояв Ти на сторожі культури українського слова, даючи своєму народові найкращі зразки духовної творчости. Українські поезія, драма й роман сильно збагатилися Твовю невичерпною працею, що й по шости десятках тяжкого життя Твого нічого не втратила ані на запашній своїй свіжості, ані на талановитій силі своїй.

Ти один із небагатьох, що від самого початку своєї творчости свідомо й невпинно дбав і дбаєш про найвищу культуру свого писаного слова. Усі праці Твої писані зразковою літературною мовою, що надовго стала високим взором для наслідування. В історії вироблення соборної літературної мови Ти дав уже найцінніші зразки. Чар твоєї запашної й милозвучної мови зробив нашу мову найкращою квіткою в цілім світі слов'янськім.

Сердечно вітаючи Тебе в день Твого Шостидесятиліття, щиро бажаємо Тобі ще довгого життя на користь української культури та на честь українського слова. Ти ввесь час правдиво був найяснішим щирим світильником, що сонцем горить і світить у нашій літературі, — дай Боже таким позостатися Тобі ще довгі десятиліття.

Редактор „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ проф. д-р Іван Огієнко. 25. I. 1937.

Мовне відродження Закарпаття.

Микола Рішко: **Гірські вітри. Поезії.** Ужгород. 1936. Видавництво Т-ва Українських Письменників і Журналістів в Ужгороді. 30 ст. — Що Закарпаття мовно прокинулось і відроджується, ознакою цього буде й нова збірочка поезій М. Рішка. Автор рішуче порвав із традиціями такої нам шкідливої „дашкової (ô) літератури, й вирвався на чисті води соборницького письменства. Ціла збірочка „Гірські вітри“ написана доброю літературною мовою, а в правопису поет не побоявся навіть апострофа. Треба раз уже запам'ятати всім нашим поетам, що мусимо творити тільки спільну літературу, час на регіональні літератури давно вже минув, навіть тематика наших творів мусить бути по змозі й соборна. Не розбиваймо своїх сил на дрібні регіональні теми.

Поети в першу чергу мусять стати в нас пророками соборности, а в ній перший, але найважніший крок — соборна літературна мова.

Мова поезій Рішка — чиста літературна. Зо всього знати, що над мовою поет багато працює, цебто, що він добре зрозумів, що без навчання, і то постійного, літературної мови не знатимеш. В мові „Гірських вітрів“ дуже мало місцевих виразів, напр. (у дужках подаю вираз загальнолітературний): зі (із, зо, з) сну 5, святочні (святкові) 14, розпростер (простягати) 22, зісохлі (засохлі, всохлі) 24, щоби (щоб) 10. Складневі локалізми: Гартує дух (духа) 10, хрест (хреста) вдолати 13, скинем хрест (хреста) 14.

Літературні наголоси найтяжче даються до вивчення нашим закарпатьким поетам. Те саме бачимо й у збірничку М. Рішка (у дужках подаю наголос літературний): події́ (поді́ї) 6, часу́ (ча́су) 6, ло́влю (ловлю́) 7, по́рив (пори́в) 7. 29. 30, му́зика (музи́ка) 7, злочи́н (зло́чин) 9, про́стір (про́стір) 9, темря́ва (те́мрява) 9, терпи́ш (те́рпиш) 13, висо́ко (ви́соко — висо́кий) 13, се́рпом (серпо́м) 13, батькі́вський (ба́тьківський) 15, Тризуб (Тризу́б) 16, терпи́ть (те́рпить) 20, впа́де (впаде́) 20, згоїться (згоїться) віко́вий (вікови́й) 23, прапо́ри (пра́пор, всі прапори́) 30.

Правопис академічний, відступлень дуже мало: міліони (мільйони) 10, гимни (гімни) 12. 14, привитають (привітають) 14.

М. Рішко любить ставити сполучника *і* на кінці віршу, а це тільки псує красу його:

Невже для нас оця весна *і* (7)...
Терпиш в ярмі віки *і* (13)...
На дужих крилах юних дум *і* (18)...
Спивав з серця кров лихвар *і* (24)...

Це *і* потрібно авторові для римової ассонації, тільки це занадто простий спосіб, що нагадує стародавнє російське:

Великая царица — о!
Поѣхала въ Царское Село,

Вітаємо „Гірські вітри“, як довгожданну ознаку правдивого мовного відродження Закарпаття. Авторові збірки, що носить у собі небуденний поетичний талант, радимо невпинно й глибоко навчатися літературної мови й вийти на шлях соборної поезії. Іван Огієнко.

Рідна мова — то душа народу! В Ужгороді на Закарпатті 9 і 10-го січня відбувся VII Учительський Конгрес закарпатського вчительства. З'їзд привітав краєвий інспектор чех І. Вондрачек — українською мовою, що викликало велике піднесення зібраних. Між іншим, інспектор сказав: „Дай Боже, щоб усі вчителі брали живу участь у культурно освітнім житті, й стали до оборони нашої волі, нашої республіки й своєї рідної мови! Не забувайте, що воля — найбільший скарб кожного народу, що рідна мова — це душа народу! Політична воля й рідна мова боронять народ від смерти й розбуджують національну свідомість“. Святі слова!

Знахідний із дієйменником (accusativus cum infinitivo). В попередньому ч. 1 (49) „Рідної Мови“ на ст. 42 подано приклади на accusativus cum infinitivo, що заховався ще й досі на Закарпатті. Подаю тут іще один приклад цієї прастарої форми: в „Альманаху підкарпатських письменників“ 1936 р. на ст. 53 читаємо: „Чув щось говорити про одного лицаря“ (цебто: чув, що ви щось говорили про одного лицаря). Прошу осіб, що знають закарпатську говірку, повідомити нас, чи це народній вираз, чи тільки інтелігентській? Подайте якнайбільше прикладів; зазначте, де саме ця форма найчастіша? Чи вона скрізь на Закарпатті? Іван Огієнко.

Уживання дієслівних видів у Закарпатськім говорі. Уживання відповідних дієслівних видів — доконаних чи недоконаних — належить у нашій мові до тих форм, що їх добре вживає тільки той, хто знає мову від дитинства. В Закарпатських говорах бачимо цікаву особливість,

— уживання доконаного виду замість многократного (багаторазового). Так, у новім оповіданні В. Ґренджі-Донського: „Ілько Липей“, Львів, 1936 р., знаходимо такі в цім відношенні цікаві місця. „Ми його просили, благали, щоб оповів нам свої пригоди, але Микола Шугай був досить скупий на слова. Замість Миколи говорив його брат Юрко. Юрко сів (= сідав) біля огнища на колоду, закурив (= закурював) папіроску й оповідав годинами“ ст. 34. „Час до часу я підкрадався до вогню, купки поперевертав (= перевертав) на другий бік, зігріб (= згрібав) грань ще ліпше на м'ясо і знов заховався (= заховувався)“ 80. „За мною жандарми вже почали слідкувати. Декільки раз вийшли (= виходили) в Лозянський до тестя, вислухали (= вислуховували) старого, вислухали (= вислуховували) жінку, але ті заявили (= заявляли), що про мене не хочуть більше знати“ 86. „Слова більше не сказав, лиш кректав і туттам глибоко застогнав (= стогнав)“ 91.

Як бачимо, В. Ґренджа-Донський часто вживає закінченого виду дієслова замість многократного. Думаю, що це не є його власна стилістична особливість, але особливість його рідної живої гуцульсько-закарпатської говірки. Правда, знаходимо це й у інших західньоукраїнських письменників, але значно рідше. Так, в „Опалевій мряці“ М. Мочульського, 1936 р., на ст. 46 читаємо: „Аньо нераз виспався (= висиплявся чи спав) на ньому, а нераз то й булку приносив він Аневі“.

Уживання будучого часу замість теперішнього в Закарпатських говорах. Фр. Агій у своїй читанці 1936 р. „Жива Мова“ 1936 р. часто вживає будучого часу замість теперішнього. Напр. Забава: „Гуси стануть (= стають) собі рядочком. Напроти них досить далеко стане (= стає) ґаздиня. На середині дороги назначиться (= назначається) міст. Коло моста присяде (= присідає) вовк“ 23. Або ще приклад: „Перше слово напишемо (= пишемо) з великої букви, за кожним словом поставимо (= ставимо) перетинку“ ст. 35.

Власне й тут, як і в попередніх прикладах із оповідання В. Ґренджі-Донського, є виразне оминання многократного виду.

Невідмінювання прізвища в Закарпатських говорах. В. Ґренджа-Донський деякі прізвища в своїм оповіданні „Ілько Липей“ не відмінює, все позоставляє їх у відмінку називному, напр.: Оженився я з Марійкою Ломин 39, Ледве спізнав Ломин Марійку 25, хоч поруч: Ломинову Марійку цілував я в личко 25.

Зовсім не змінює він за відмінками й прізвище Юрик: Живе з Юрик Василем 65, Оглядав я світлину Юрик Василя 67, Лишила Юрик Василя 85.

В літературній мові це було б: Марійка Ломин чи Ломинова, Марійки Ломинової, Марійці Ломиновій, з Юриком, світлину Юрика, лишила Юрика. Іван Огієнко.

Від Редакції й Адміністрації.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: о. Іван Кмета 12 зл., Д. Щербицький 3 зл., В. Євфимчук 1·50 зл., С. Лотоцький 0·50. Сердечно дякуємо. Хто дальший?

Приєднали нам нових передплатників: проф. Ол. Мицюк — 1, учит. М. Рішко — 1. Хто дальший?

Мистецьких оправ на 1936-й рік для „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“ не робимо, бо Видавництво багато до них докладало.

Листування. М. Стечишин (Yorkton): Ваші 5 дол. є. — Сестри Служебниці П. Н. Д. М. (Yorkton): Ваших 3 дол. не одержано.

Євангелія в українськім перекладі Ів. Огієнка 15 лютого ц. р. здана до друку. Повідомимо громадянство, коли вона появиться по книгарнях.

ЗМІСТ 3-го (51) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: *Редакція*: До всіх Читачів і Прихильників „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“. *І. Огієнко:* Складня української мови, Основні члени речення, 3. Присудок. *Проф. І. Велигорський:* Мова творів В. Стефаника. *І. Огієнко:* Говірка чи літературна мова? Мова В. Стефаника. *Проф. П. Кривоносюк:* Як досліджувати дитячу мову. *І. Огієнко*: Ознаки доброї літературної мови, 4. Багатство мови, 5. Милозвучність мови. *Д-р В. Королів-Старий:* Виполюймо хопту! Уникаймо мовних вульгаризмів. *І. Федорович*: Занедбані слова живої української мови. *І. Огієнко*: Стилістично-синтаксичні нариси: 14. Важкий — тяжкий. *Д-р Фр. Коковський*: Рідна Школа й рідна мова. Мова наших видань, „Опалева мряка“ М. Мочульського. Рідномовні замітки. Мовне відродження Закарпаття, „Гірські вітри“ М. Рішка. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II, III і IV по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.